

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ΝΙΚΟΛΑ ΑΙΜΙΛΙΟΥ
της 2ας Φεβρουαρίου 2023¹

Υπόθεση C-543/21

Verband Sozialer Wettbewerb eV
κατά
famila-Handelsmarkt Kiel GmbH & Co. KG

[αίτηση του Bundesgerichtshof
(Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Τιμή πώλησης – Ποτά και γιαούρτια που πωλούνται σε επιστρεφόμενες συσκευασίες για τις οποίες χρεώνεται επιστρεπτέα εγγύηση – Εθνική ρύθμιση που επιβάλλει στους εμπόρους να αναγράφουν το ποσό της εγγύησης χωριστά από την τιμή του ίδιου του προϊόντος και απαγορεύει την αναγραφή του συνολικού ποσού»

I. Εισαγωγή

- Όταν αγοράζουμε πόσιμο νερό, το οποίο πωλείται σε επιστρεφόμενη φιάλη σε τιμή η οποία αναγράφεται υπό τη μορφή, επί παραδείγματι, «1 € συν 0,25 € εγγύηση», όπου η εγγύηση των 25 λεπτών επιστρέφεται με την επιστροφή της φιάλης, πόσο μας στοιχίζει στην πραγματικότητα το εν λόγω πόσιμο νερό;
- Αυτό, εν ολίγοις, είναι το ερώτημα που βρίσκεται στο επίκεντρο της υπό κρίση υπόθεσης.
- Η Verband Sozialer Wettbewerb eV (στο εξής: ενάγουσα) θεώρησε ότι η famila-Handelsmarkt Kiel GmbH & Co. KG (στο εξής: εναγομένη) ενεργούσε παρανόμως όταν ανέγραφε, ως τιμή των ποτών και των γιαουρτιών που πωλούνταν σε επιστρεφόμενες συσκευασίες, τιμή η οποία δεν περιλάμβανε την εγγύηση (το ποσό της οποίας αναγραφόταν επίσης στη διαφήμιση, αλλά χωριστά). Για τον λόγο αυτό, η ενάγουσα ζήτησε να υποχρεωθεί η εναγομένη να απόσχει από την εν λόγω πρακτική και να καταδικαστεί στα κατ' αποκοπήν έξοδα της σχετικής όχλησης.
- Η εν λόγω αγωγή έγινε δεκτή πρωτοδίκως, αλλά απορρίφθηκε κατ' έφεση. Το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία), ήτοι το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου υποβλήθηκε αίτηση αναιρέσεως, διερωτάται ως προς τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ερμηνεύσει τον όρο «τιμή πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α',

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

της οδηγίας 98/6/ΕΚ² και, ειδικότερα, ως προς το αν ο εν λόγω όρος πρέπει να περιλαμβάνει την εγγύηση η οποία καταβάλλεται για τις επιστρεφόμενες φιάλες ή τα επιστρεφόμενα γυάλινα δοχεία εντός των οποίων πωλούνται προϊόντα όπως ποτά ή γιαούρτια. Εάν πρέπει να θεωρηθεί ότι το ποσό της εγγύησης αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης», το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες αν η εθνική ρύθμιση που απαγορεύει την αναγραφή του συνολικού ποσού (το οποίο αποτελείται από την τιμή του ίδιου του προϊόντος και της εγγύησης για τη συσκευασία) μπορεί να θεωρηθεί ως πιο ευνοϊκή διάταξη όσον αφορά την ενημέρωση των καταναλωτών σχετικά με τις τιμές και την ικανότητά τους να τις συγκρίνουν, κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, το αιτούν δικαστήριο ζητεί περαιτέρω να διευκρινιστεί, κατ' ουσίαν, αν η εν λόγω διάταξη οδηγεί σε κατάσταση στην οποία οι καταναλωτές στερούνται ουσιώδεις πληροφορίες (σχετικά με τη συνολική τιμή) και, ως εκ τούτου, αποκλείεται, σε κάθε περίπτωση, λόγω της πλήρους εναρμόνισης που επήλθε με την οδηγία 2005/29/ΕΚ³.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

5. Σκοπός της οδηγίας 98/6, κατά το άρθρο 1 αυτής, είναι «να ορίσει την αναγραφή της τιμής πώλησης και της μοναδιαίας τιμής μέτρησης των προϊόντων τα οποία προσφέρονται από τους εμπόρους στους καταναλωτές, προκειμένου να βελτιωθεί η ενημέρωση των καταναλωτών και να διευκολυνθεί η σύγκριση των τιμών».

6. Σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, νοείται ως «τιμή πώλησης, η τελική τιμή που ισχύει για μια μονάδα του προϊόντος ή για δεδομένη ποσότητα του προϊόντος, συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ και όλων των λοιπών φόρων».

7. Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, «[η] τιμή πώλησης και η μοναδιαία τιμή αναγράφονται για όλα τα προϊόντα που αναφέρονται στο άρθρο 1. Η αναγραφή της μοναδιαίας τιμής υπόκειται στο άρθρο 5 [το οποίο προβλέπει εξαιρέσεις από την υποχρέωση αναγραφής της μοναδιαίας τιμής]. Δεν είναι απαραίτητο να εμφανίζεται η τιμή μονάδος εφόσον ταυτίζεται με την τιμή πωλήσεως του προϊόντος».

8. Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 4, «[σ]τις διαφημίσεις που αναφέρουν την τιμή πώλησης των προϊόντων του άρθρου 1, αναγράφεται και η μοναδιαία τιμή με την επιφύλαξη του άρθρου 5».

9. Το άρθρο 10 της οδηγίας 98/6 ορίζει ότι η εν λόγω οδηγία «δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ διατάξεις που είναι πιο ευνοϊκές όσον αφορά την ενημέρωση των καταναλωτών και τη σύγκριση των τιμών, με την επιφύλαξη των υποχρεώσε[ώ]ν τους δυνάμει της [Σ]υνθήκης».

² Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 1998, περί της προστασίας των καταναλωτών όσον αφορά την αναγραφή των τιμών των προϊόντων που προσφέρονται στους καταναλωτές (ΕΕ 1998, L 80, σ. 27).

³ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2005, L 149, σ. 22).

B. Το εθνικό δίκαιο

10. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι η πρώτη περίοδος της παραγράφου 1(1) της Preisangabenverordnung (γερμανικής κανονιστικής απόφασης περί αναγραφής των τιμών, στο εξής: PAngV) ορίζει ότι κάθε πρόσωπο το οποίο προσφέρει προϊόντα ή υπηρεσίες στους καταναλωτές στο πλαίσιο εμπορικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητας ή σε οποιοδήποτε άλλο πλαίσιο σε τακτική βάση, ή το οποίο, ως πωλητής, διαφημίζει στους τελικούς καταναλωτές με αναγραφή των τιμών, αναγράφει την καταβλητέα τιμή, περιλαμβανομένου του φόρου κύκλου εργασιών και τυχόν άλλου συστατικού στοιχείου της τιμής (συνολική τιμή). Ομοίως από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι σύμφωνα με την παράγραφο 1(4) της PAngV, αν πλέον του τιμήματος για προϊόν απαιτείται η καταβολή επιστρεπτέας εγγύησης, το ποσό της εγγύησης αυτής αναγράφεται παραπλεύρως της τιμής του προϊόντος και δεν αναγράφεται συνολικό ποσό.

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και τα προδικαστικά ερωτήματα

11. Η εναγομένη δραστηριοποιείται στον τομέα της πώλησης τροφίμων. Σε διαφημιστικό της φυλλάδιο, προωθούσε την πώληση ποτών σε γυάλινες φιάλες και γιαουρτιών σε γυάλινα δοχεία τα οποία ήταν επιστρεφόμενα έναντι εγγύησης, η χρέωση της οποίας γινόταν κατά τη στιγμή της αγοράς των εν λόγω προϊόντων. Η εγγύηση της επιστρεφόμενης συσκευασίας δεν περιλαμβανόταν στις αναγραφόμενες τιμές, αλλά υπήρχε η συμπληρωματική ένδειξη «πλέον [...] € αξία επιστρεφόμενης συσκευασίας». Η ενάγουσα, σωματείο που παρακολουθεί την τήρηση της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού προς το συμφέρον των μελών της, φρονεί ότι η ως άνω πρακτική είναι παράνομη λόγω της μη αναγραφής της συνολικής τιμής του προϊόντος και για τον λόγο αυτό άσκησε αγωγή κατά της εναγομένης με την οποία ζητεί να υποχρεωθεί η τελευταία να απόσχει από την εν λόγω πρακτική καθώς και να καταδικαστεί στα κατ' αποκοπήν έξοδα της σχετικής όχλησης.

12. Το Landgericht (περιφερειακό δικαστήριο, Γερμανία) αποφάνθηκε κατά της εναγομένης. Ωστόσο, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την αγωγή.

13. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο διατηρούσε αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η διάταξη του άρθρου 1, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της PAngV έπρεπε να συνεχίσει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι στη συνολική τιμή του προϊόντος πρέπει να περιλαμβάνεται και η αξία της επιστρεφόμενης συσκευασίας, προσθέτοντας ότι, εν πάση περιπτώσει, η αγωγή της ενάγουσας δεν μπορεί να γίνει δεκτή, δεδομένου ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV προβλέπει εξαίρεση (από την υποχρέωση αναγραφής της συνολικής τιμής) σε περίπτωση χρέωσης εγγύησης η οποία επιστρέφεται στον καταναλωτή. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο διατύπωσε επίσης τη θέση ότι, μολονότι η εν λόγω διάταξη αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, εντούτοις πρόκειται για ισχύον δίκαιο και, κατά συνέπεια, το να καταδικαστεί η εναγομένη η οποία συμμορφώθηκε με τη διάταξη αυτή δεν συνάδει με τις αρχές του κράτους δικαίου.

14. Με την αίτηση αναιρέσεως, που υποβλήθηκε ενώπιον του Bundesgerichtshof (Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου, η ενάγουσα ζητεί την εφαρμογή της απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου κατόπιν της αναιρέσεως της αναιρεσιβαλλομένης απόφασης.

15. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της PAngV συνιστά κανόνα ο οποίος αποσκοπεί στη ρύθμιση της συναλλακτικής συμπεριφοράς κατά την έννοια του άρθρου 3α του Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (γερμανικού νόμου περί αθέμιτου ανταγωνισμού, στο εξής: UWG). Στο μέτρο που υποχρεώνει τους εμπόρους να αναγράφουν τη «συνολική» τιμή των προϊόντων τους συμπεριλαμβανομένου του φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), η εν λόγω διάταξη στηρίζεται, κατά το αιτούν δικαστήριο, στις διατάξεις του άρθρου 1, του άρθρου 2, στοιχείο α', του άρθρου 3 και του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/6. Συνεπώς, το ζήτημα αν η εναγομένη παρέβη το άρθρο 1, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της PAngV εξαρτάται από την ερμηνεία των ως άνω διατάξεων της εν λόγω οδηγίας και, ιδίως, από το κατά πόσον η τιμή πώλησης κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6 πρέπει να περιλαμβάνει και την εγγύηση που καταβάλλεται κατά την αγορά προϊόντων που διατίθενται σε επιστρεφόμενες φιάλες ή επιστρεφόμενα γυάλινα δοχεία.

16. Επισημαίνοντας ότι καταφατική απάντηση στο ως άνω ερώτημα θα απέκλειε, κατ' αρχήν, την εθνική ρύθμιση που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η τελευταία διάταξη θα μπορούσε να εξακολουθήσει να ισχύει, αν θεωρείτο ότι αποτελεί πιο ευνοϊκή διάταξη όσον αφορά την ενημέρωση των καταναλωτών και τη σύγκριση των τιμών, την οποία τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν δυνάμει του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες κατά πόσον η εθνική ρύθμιση αντιβαίνει, εν πάση περιπτώσει, στην οδηγία 2005/29, με την οποία έχει επέλθει πλήρης εναρμόνιση και η οποία δεν επιτρέπει τη θέσπιση εθνικών ρυθμίσεων ακόμη και όταν οι εν λόγω ρυθμίσεις είναι πιο ευνοϊκές για τους καταναλωτές.

17. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει ο όρος “τιμή πώλησης” του άρθρου 2, στοιχείο α', της [οδηγίας 98/6] την έννοια ότι πρέπει να περιλαμβάνει και το ποσό της εγγύησης που οφείλει να καταβάλλει ο καταναλωτής κατά την αγορά προϊόντων που διατίθενται σε επιστρεφόμενες φιάλες ή επιστρεφόμενα γυάλινα δοχεία;

Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα:

2) Επιτρέπει το άρθρο 10 της οδηγίας 98/6 στα κράτη μέλη να διατηρούν σε ισχύ ρύθμιση που παρεκκλίνει από τις διατάξεις του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 4, [της οδηγίας 98/6,] σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας αυτής, όπως η ρύθμιση του άρθρου 1, παράγραφος 4, της [PAngV], η οποία προβλέπει ότι, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες εκτός από το τίμημα του προϊόντος πρέπει να καταβάλλεται και επιστρεπτέα εγγύηση, το ποσό της πρέπει να τίθεται παραπλεύρως της τιμής του προϊόντος χωρίς τα δύο ποσά να [αναγράφονται ως] συνολικό ποσό, ή αντιβαίνει τούτο στη λογική της πλήρους εναρμόνισης που διαπνέει την [οδηγία 2005/29];»

18. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η ενάγουσα, η εναγομένη, η Γερμανική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Επιπλέον, οι εν λόγω μετέχουσες στη διαδικασία ανέπτυξαν προφορικώς τις παρατηρήσεις τους κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 19ης Οκτωβρίου 2022.

IV. Ανάλυση

19. Θα ξεκινήσω την ανάλυσή μου με ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με τον σκοπό και το ευρύτερο πλαίσιο των συστημάτων επιστροφής εγγύησης (υπό Α). Εν συνεχεία, θα εκθέσω τα επιχειρήματα τα οποία, κατά τη γνώμη μου, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο όρος «τιμή πώλησης», υπό την ειδική έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν περιλαμβάνει την επιστρεπτέα εγγύηση με την οποία επιβαρύνεται ο καταναλωτής όταν αγοράζει αγαθά που πωλούνται σε επιστρεφόμενες συσκευασίες (υπό Β). Το συμπέρασμα αυτό καθιστά το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα άνευ αντικειμένου. Εντούτοις, σε περίπτωση που το Δικαστήριο δεν ακολουθήσει την πρότασή μου σχετικά με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους φρονώ ότι εθνική διάταξη όπως το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV πρέπει να θεωρηθεί ως πιο ευνοϊκή διάταξη όσον αφορά την ενημέρωση των καταναλωτών και τη σύγκριση των τιμών κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6, η διατήρηση της οποίας σε ισχύ δεν αποκλείεται από την πλήρη εναρμόνιση που επήλθε με την οδηγία 2005/29 (υπό Γ).

A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί των συστημάτων επιστροφής εγγύησης

20. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι τα επίμαχα στην κύρια δίκη ποτά και γιαιούρτια πωλούνται σε γυάλινες συσκευασίες για τις οποίες χρεώνεται εγγύηση. Η εν λόγω εγγύηση ανακτάται κατά την επιστροφή των συσκευασιών.

21. Γενικώς, τα συστήματα επιστροφής εγγύησης αποτελούν εργαλεία για τη δημιουργία κινήτρων για τους καταναλωτές ώστε να επιστρέφουν τις κενές συσκευασίες, με σκοπό τη μελλοντική τους χρήση ή την ανακύκλωση, αντί απλώς να τις πετούν ως απορρίμματα⁴.

22. Το εν λόγω εργαλείο κυκλικής οικονομίας ασφαλώς δεν είναι καινοφανές. Η βάση δεδομένων του ΟΟΣΑ «Database of Policy Instruments for the Environment» (Βάση δεδομένων μέσω πολιτικής για το περιβάλλον) αναφέρει, ως το παλαιότερο καταγεγραμμένο παράδειγμα, το ιρλανδικό σύστημα του 1799 που ενθάρρυνε την επιστροφή των συσκευασιών ανθρακούχου νερού, ενώ στην ίδια αυτή βάση δεδομένων περιλαμβάνεται, ως το παλαιότερο καταχωρισθέν σε αυτή σύστημα, το δελτίο της φιάλης Oregon του 1971⁵.

23. Στο πλαίσιο της εν λόγω βάσης δεδομένων, ως σύστημα επιστροφής εγγύησης ορίστηκε το σύστημα που προβλέπει «προσαύξηση στην τιμή δυνητικά ρυπογόνων προϊόντων» η οποία επιστρέφεται «όταν αποφεύγεται η ρύπανση, με την επιστροφή των προϊόντων ή των καταλοίπων τους»⁶.

⁴ Πρβλ. απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2004, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-463/01, EU:C:2004:797, σκέψη 76), καθώς και αιτιολογική σκέψη 4 της οδηγίας (ΕΕ) 2018/852 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2018, για τροποποίηση της οδηγίας 94/62/ΕΚ για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας (ΕΕ 2018, L 150, σ. 141) (στο εξής: οδηγία 2018/852). Για μια συνοπτική παρουσίαση, βλ. *A European Refunding Scheme for Drinks Containers*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2011, σ. 12 επ., και, πιο πρόσφατα, ειδικότερα ως προς τα πλαστικά, *Environment Ministers' commitments on plastics. National-level visions, actions and plans announced at the 2022 OECD Council at Ministerial Level (MCM)*, Ιούνιος 2022, ENV/EPOC (2022) 14.

⁵ Policy Instruments for Environment (Μέσα πολιτικής για το περιβάλλον), ΟΟΣΑ, Βάση δεδομένων, 2017, σ. 8.

⁶ Όπ.π. Όπως προκύπτει από την πηγή αυτή, τα συστήματα επιστροφής εγγύησης δεν αφορούν αποκλειστικά τις συσκευασίες των ποτών, αλλά μπορούν επίσης να καλύπτουν και άλλα αντικείμενα, όπως συσσωρευτές μολύβδου-οξέος ή φθαρμένα ελαστικά.

24. Πρέπει ακόμη να υπογραμμιστεί ότι, στο μέτρο του δυνατού, οι συσκευασίες υπόκεινται στη νομοθεσία της Ένωσης η οποία στο παρελθόν περιλάμβανε την οδηγία 85/339/ΕΟΚ για τις συσκευασίες υγρών τροφίμων⁷ και ήδη περιλαμβάνει την οδηγία για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας⁸ ή την οδηγία για τα πλαστικά μιας χρήσης⁹. Εφόσον οι ως άνω οδηγίες αναφέρουν τα συστήματα επιστροφής εγγύησης (ή ανάκτησης εγγύησης) ως πιθανά εργαλεία τα οποία τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν προκειμένου να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους που καθορίζονται στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζουν σιωπηρώς την ικανότητα των εν λόγω συστημάτων να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων των αποβλήτων στο περιβάλλον¹⁰. Τούτο αναγνωρίστηκε ρητώς στην αιτιολογική σκέψη 13 της οδηγίας 91/157/ΕΟΚ του Συμβουλίου για τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές που περιέχουν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες¹¹.

25. Τούτου λεχθέντος, όταν τα κράτη μέλη θέτουν σε εφαρμογή συστήματα επιστροφής εγγύησης, δεν πρέπει να λησμονούν τις απαιτήσεις που απορρέουν, μεταξύ άλλων, από τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένες πτυχές του δανικού και του γερμανικού συστήματος έχουν κατά το παρελθόν κριθεί μη συμβατές προς τις εν λόγω απαιτήσεις¹².

26. Λαμβανομένων υπόψη των εν λόγω στοιχείων του ευρύτερου πλαισίου, από τη δικογραφία προκύπτει ότι το επίμαχο στην κύρια δίκη άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV εισήχθη το 1997 προκειμένου να ενθαρρυνθεί ένα σύστημα επαναχρησιμοποιήσιμων και ανακυκλώσιμων συσκευασιών (και να διασφαλιστεί η καλύτερη συγκρισιμότητα των τιμών στο πλαίσιο της επιβολής επιστρεπτέου ποσού εγγύησης). Το αιτούν δικαστήριο εξηγεί ότι τούτο συνέβη μετά την έκδοση από το ίδιο της απόφασης «Flaschenpfand I» το 1993. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, με την εν λόγω απόφαση, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι η διαφήμιση αναψυκτικών μέσα σε φιάλη που υπόκειται σε εγγύηση, χωρίς να γίνεται μνεία της εγγύησης και χωρίς να αναγράφεται η συνολική τιμή, δεν ήταν συμβατή προς την PAngV¹³.

⁷ Οδηγία του Συμβουλίου, της 27 Ιουνίου 1985, για τις συσκευασίες υγρών τροφίμων (ΕΕ 1985, L 176, σ. 18), η οποία καταργήθηκε με την οδηγία 94/62/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1994, για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας (ΕΕ 1994, L 365, σ. 10) (στο εξής: οδηγία για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας).

⁸ Οδηγία για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας, όπως τροποποιήθηκε με τη μνημονευόμενη στην υποσημείωση 4 των παρουσών προτάσεων οδηγία 2018/852.

⁹ Οδηγία (ΕΕ) 2019/904 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουνίου 2019, σχετικά με τη μείωση των επιπτώσεων ορισμένων πλαστικών προϊόντων στο περιβάλλον (ΕΕ 2019, L 155, σ. 1).

¹⁰ Βλ., ιδίως, αιτιολογικές σκέψεις 7, 8 και 9, καθώς και άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 85/339 του Συμβουλίου, η οποία μνημονεύεται στην υποσημείωση 7 των παρουσών προτάσεων, άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας, η οποία μνημονεύεται στην υποσημείωση 7 των παρουσών προτάσεων, όπως έχει τροποποιηθεί, και άρθρο 9, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας για τα πλαστικά μιας χρήσης, η οποία μνημονεύεται στην υποσημείωση 9 των παρουσών προτάσεων.

¹¹ Οδηγία του Συμβουλίου, της 18ης Μαρτίου 1991, για τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές που περιέχουν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες (ΕΕ 1991, L 78, σ. 38), η οποία καταργήθηκε με την οδηγία 2006/66/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, σχετικά με τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές και τα απόβλητα ηλεκτρικών στηλών και συσσωρευτών και με την κατάργηση της οδηγίας 91/157/ΕΟΚ (ΕΕ 2006, L 266, σ. 1).

¹² Αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 1988, Επιτροπή κατά Δανίας (302/86, ΕU:C:1988:421), της 14ης Δεκεμβρίου 2004, Radlberger Getränkegesellschaft και S. Spitz (C-309/02, ΕU:C:2004:799), και της 14ης Δεκεμβρίου 2004, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-463/01, ΕU:C:2004:797). Επίσης, στο πλαίσιο εθνικής νομοθεσίας και πρακτικών σχετικά με το σύστημα επιστροφής εγγύησης, η απόφαση της 9ης Ιουνίου 2021, Dansk Erhverv κατά Επιτροπής (T-47/19, ΕU:T:2021:331), αφορά τη νομιμότητα της απόφασης C(2018) 6315 final της Επιτροπής, της 4ης Οκτωβρίου 2018, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.44865 (2016/FC) – Γερμανία – Εικαζόμενη ενίσχυση προς καταστήματα πώλησεως ποτών τα οποία βρίσκονται πλησίον των γερμανικών συνόρων, έχει δε υποβληθεί κατά αυτής αίτηση αναίρεσεως στην εκκρεμή ενώπιον του Δικαστηρίου υπόθεση C-508/21 P.

¹³ BGH 14 Οκτωβρίου 1993, I ZR 218/91. Η εν λόγω απόφαση είναι διαθέσιμη στη διαδικτυακή διεύθυνση <https://research.wolterskluwer-online.de/document/bdbc1eba-d26C-4ffC-915C-2a5b764acf6b>.

27. Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV επιβάλλει στους εμπόρους την υποχρέωση αναγραφής της τιμής του ίδιου του προϊόντος και του ποσού της εγγύησης, όταν προβλέπεται η καταβολή εγγύησης, απαγορεύοντας παράλληλα την αναγραφή του συνολικού ποσού.

28. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω θα ασχοληθώ τώρα με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, προκειμένου να εξετάσω αν πρέπει να θεωρηθεί ότι η εγγύηση που χρεώνεται για συσκευασίες ποτών και τροφίμων, πέραν του ότι αποτελεί κίνητρο για τη συμμετοχή στην προσπάθεια ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης, αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6. Εφόσον ισχύει αυτό, το ποσό της εγγύησης θα πρέπει να ενσωματωθεί στην «τιμή πώλησης» η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/6, πρέπει να αναγράφεται, μαζί με την «μοναδιαία τιμή», για τα προϊόντα που πωλούνται στους καταναλωτές. Το εν λόγω συμπέρασμα ισχύει επίσης για τις διαφημίσεις που αναφέρουν την «τιμή πώλησης», ζήτημα το οποίο ρυθμίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας.

B. Αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης» η εγγύηση που χρεώνεται για τις επιστρεφόμενες συσκευασίες ποτών και γιαουρτιών;

29. Κατά το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, νοείται ως «τιμή πώλησης, η τελική τιμή που ισχύει για μια μονάδα του προϊόντος ή για δεδομένη ποσότητα του προϊόντος, συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ και όλων των λοιπών φόρων». Κατόπιν εξέτασης του γράμματος των ως άνω όρων (1), υπό το πρίσμα των ειδικών σκοπών που επιδιώκει η οδηγία 98/6 (2) καθώς και των περιβαλλοντικών στόχων που επιδιώκονται με άλλες πράξεις του δικαίου της Ένωσης (3), καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το ποσό της εγγύησης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης.

1. Επί του γράμματος του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6

30. Στη συνέχεια των προτάσεων θα εξηγήσω ότι η εγγύηση που χρεώνεται για ορισμένες συσκευασίες προϊόντων η οποία πρέπει να επιστρέφεται στον πελάτη κατά την επιστροφή της συσκευασίας δεν συνιστά «φόρο» (α). Κατόπιν, θα εξετάσω τα επιπλέον χαρακτηριστικά που το Δικαστήριο απέδωσε στην έννοια της «τιμής πώλησης» όταν περιέγραψε τα στοιχεία που εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια ως, κατ' αρχήν, αναπόφευκτα στοιχεία που συνιστούν την οικονομική αντιπαροχή για την απόκτηση του οικείου προϊόντος (β).

α) Η επίμαχη εγγύηση δεν συνιστά «φόρο»

31. Επισημαίνω, κατ' αρχάς, ότι η επίμαχη εγγύηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «φόρος», ο οποίος μνημονεύεται ρητώς στο άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6 ως στοιχείο που πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στην «τιμή πώλησης».

32. Τούτο για τον λόγο και μόνον ότι το προϊόν ενός φόρου αποτελεί συνήθως πηγή δημοσίων εσόδων, χωρίς να υφίσταται κάποια παροχή ως αντάλλαγμα. Εντούτοις, κανένα από τα εν λόγω στοιχεία δεν υφίσταται όσον αφορά εγγύηση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης.

33. Υπό την επιφύλαξη της επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει ότι το προϊόν της είσπραξης της επίμαχης στην κύρια δίκη εγγύησης ουδέποτε περιέρχεται στο Δημόσιο Ταμείο. Επιπλέον, όπως θα διευκρινιστεί λεπτομερέστερα κατωτέρω, η εγγύηση μπορεί να θεωρηθεί ως το αντάλλαγμα που παρέχεται για τη συσκευασία, το οποίο χρεώνεται με τη λογική ότι θα ανακτηθεί με την επιστροφή της συσκευασίας.

34. Ειδικότερα, φαίνεται ότι αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της επίμαχης στην κύρια δίκη εγγύησης (και παρόμοιων εγγυήσεων γενικότερα) ότι –κατά τον χρόνο της χρέωσης της εγγύησης– ο πωλητής (ή ακόμη μια ευρύτερη κατηγορία εμπόρων) αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποδεχθεί την επιστροφή της συσκευασίας για την οποία έχει χρεωθεί η εγγύηση και να επιστρέψει το ποσό της εγγύησης στον πελάτη (ή, στην πράξη, σε οποιονδήποτε επιστρέφει τη συσκευασία). Συναφώς, η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι δεν υφίσταται χρονικός περιορισμός στην υποχρέωση των εμπόρων να δέχονται τη συσκευασία και να επιστρέφουν την εγγύηση.

35. Για τους λόγους αυτούς, είμαι της γνώμης ότι δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η επίμαχη εγγύηση συνιστά «φόρο».

36. Κατόπιν των ανωτέρω διευκρινίσεων, θα εξετάσω τα ειδικά χαρακτηριστικά που διαμορφώθηκαν από το Δικαστήριο στο πλαίσιο του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, τα οποία ανέφερα ήδη ανωτέρω και τα οποία αποσκοπούν στο να καθοριστεί αν συγκεκριμένο στοιχείο της τιμής μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τελικό».

β) Συνιστά η επίμαχη εγγύηση τελικό στοιχείο της τιμής;

37. Πέραν της ρητής υπαγωγής των φόρων στην έννοια της «τιμής πώλησης», όπως αυτή διαλαμβάνεται στο άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, η εν λόγω οδηγία δεν περιέχει καμία επιπλέον ένδειξη ως προς το ακριβές περιεχόμενο του εν λόγω όρου, πέραν του ότι η τιμή πώλησης αποτελεί την «τελική τιμή».

38. Ερμηνεύοντας τους ως άνω όρους στην απόφαση Citroën Commerce¹⁴, υπόθεση η οποία κατέστη αντικείμενο εκτενούς σχολιασμού από τις μετέχουσες στην παρούσα διαδικασία, το Δικαστήριο έκρινε, στη σκέψη 37 της εν λόγω απόφασης, ότι, «[ω]ς τελική τιμή, η τιμή πωλήσεως πρέπει κατ' ανάγκην να περιλαμβάνει τα αναπόφευκτα και προβλέψιμα στοιχεία της τιμής, τα οποία επιβαρύνουν υποχρεωτικώς τον καταναλωτή και συνιστούν την οικονομική αντιπαροχή για την απόκτηση του οικείου προϊόντος».

39. Στην εν λόγω υπόθεση, ο αγοραστής όφειλε να καταβάλει τα έξοδα μεταφοράς αγορασθέντος αυτοκινήτου από τον κατασκευαστή στον έμπορο επιπλέον της αναγραφόμενης σε διαφήμιση τιμής πωλήσεως. Στην εν λόγω διαφήμιση αναγράφονταν επίσης τα έξοδα της μεταφοράς, αλλά, όπως και στην υπόθεση της κύριας δίκης, τα εν λόγω έξοδα αναγράφονταν χωριστά. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο καταναλωτής ήταν πράγματι υποχρεωμένος να καταβάλει τα εν λόγω έξοδα, τα οποία, σε αντίθεση ιδίως προς τα ενδεχόμενα έξοδα παράδοσης του οχήματος σε τοποθεσία επιλεγείσα από τον καταναλωτή, ήταν αναπόφευκτα και

¹⁴ Απόφαση της 7ης Ιουλίου 2016, Citroën Commerce (C-476/14, EU:C:2016:527) (στο εξής: απόφαση Citroën Commerce).

προβλέψιμα¹⁵. Βάσει των στοιχείων αυτών, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα ως άνω έξοδα έπρεπε να έχουν συμπεριληφθεί στην τιμή πώλησης του οχήματος και όχι να αναγράφονται χωριστά¹⁶.

40. Προκειμένου να εκτιμήσω αν μπορεί να συναχθεί το ίδιο συμπέρασμα όσον αφορά μια επιστρεπτέα εγγύηση, θα εφαρμόσω το κριτήριο που το Δικαστήριο διατύπωσε στη σκέψη 37 της απόφασης Citroën Commerce, το οποίο υπενθυμίζεται στο σημείο 38 των παρουσών προτάσεων, και το οποίο, με μια προσεκτικότερη ματιά, φαίνεται να περιλαμβάνει δύο επιμέρους βασικά κριτήρια που καθορίζουν αν ορισμένο έξοδο πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί μέρος της «τελικής» τιμής, και ως εκ τούτου, της τιμής «πώλησης»: το εν λόγω έξοδο πρέπει 1) να συνιστά οικονομική αντιπαροχή για την απόκτηση του οικείου προϊόντος και 2) να είναι αναπόφευκτο, διότι επιβαρύνει υποχρεωτικώς και κατά τρόπο προβλέψιμο τον καταναλωτή.

ι) Αποτελεί η επίμαχη εγγύηση οικονομική αντιπαροχή για την απόκτηση του οικείου προϊόντος;

41. Πρώτον, φρονώ ότι δεν υφίσταται αμφιβολία ως προς τον *οικονομικό* χαρακτήρα εγγύησης όπως η επίμαχη.

42. Δεύτερον, υπό την επιφύλαξη της αντίστοιχης εθνικής ρύθμισης, φαίνεται ότι, μεταξύ της αγοράς του προϊόντος και της επιστροφής της συσκευασίας, ο καταναλωτής αποκτά όχι μόνον την κυριότητα του προϊόντος αλλά και την κυριότητα της συσκευασίας και μπορεί, κατ' αρχήν, να τη διαθέτει κατά βούληση. Συναφώς, μολονότι συμφωνώ με την εναγομένη και τη Γερμανική Κυβέρνηση ότι η απόκτηση της συσκευασίας δεν είναι ο πρωταρχικός σκοπός της αγοράς και ότι ο καταναλωτής δεν έχει ειδικό ενδιαφέρον για αυτή, φρονώ ότι η εν λόγω παρεπόμενη αγορά είναι αναπόφευκτη διότι η συσκευασία και το προϊόν που πωλείται μέσα σε αυτή αποτελούν ένα σύνολο, όπως κατ' ουσίαν υποστηρίζουν η ενάγουσα και η Επιτροπή.

43. Τούτου λεχθέντος, φαίνεται ότι, με την επιφύλαξη της αντίστοιχης εθνικής ρύθμισης, όταν ο καταναλωτής «επιστρέφει» τη συσκευασία και ο έμπορος «επιστρέφει» την εγγύηση, αυτό που συμβαίνει από νομικής απόψεως είναι ότι ο έμπορος (επαν)αγοράζει τη συσκευασία, όπως υποχρεούται ανεπιφύλακτα να πράξει. Η εν λόγω υποχρέωση μπορεί, επιπλέον, να μην περιορίζεται στις συσκευασίες των προϊόντων που αγοράζονται από τον συγκεκριμένο έμπορο. Επομένως, η υποχρέωση «επιστροφής» της εγγύησης φαίνεται ότι αποτελεί υποχρέωση αγοράς των συσκευασιών που παραδίδονται στον έμπορο έναντι του αντιτίμου που καθορίζεται από τον νόμο ή άλλως.

44. Επομένως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, σε αντίθεση προς ό,τι συμβαίνει με τις συσκευασίες για τις οποίες δεν ισχύει εγγύηση, η εφαρμογή συστήματος επιστροφής εγγύησης μετατρέπει τις συσκευασίες σε αυθύπαρκτα εμπορεύματα με αυτοτελή οικονομική αξία, η οποία μπορεί να διακριθεί από την οικονομική αξία του περιεχομένου τους.

¹⁵ Με αυτόν τον τρόπο, το Δικαστήριο θέλησε προφανώς να αντιδιαστείλει τα εν λόγω αναπόφευκτα έξοδα προς την τιμή ενδεχόμενων προαιρετικών υπηρεσιών. Οι εν λόγω προαιρετικές υπηρεσίες αποτέλεσαν το αντικείμενο της απόφασης Vueling Airlines, στην οποία αναφέρθηκε το Δικαστήριο. Βλ. απόφαση Citroën Commerce (σκέψεις 38 έως 40), καθώς και απόφαση της 18ης Σεπτεμβρίου 2014, Vueling Airlines (C-487/12, EU:C:2014:2232, σκέψη 37) (στο εξής: απόφαση Vueling Airlines).

¹⁶ Citroën Commerce (σκέψη 41). Αντιλαμβάνομαι ότι, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της υπόθεσης, παρείλε η εξέταση από το Δικαστήριο του τελευταίου στοιχείου του κριτηρίου που εκτίθεται στη σκέψη 37 της απόφασης, όπως αυτό υπομνήσθηκε στο σημείο 38 των παρουσών προτάσεων, επί του ζητήματος αν τα επίμαχα έξοδα συνιστούν την οικονομική αντιπαροχή για την αγορά του οικείου προϊόντος.

45. Οι ως άνω διαπιστώσεις μπορούν να οδηγήσουν στο επιχείρημα ότι οι συσκευασίες δεν αποτελούν «προϊόντα τα οποία προσφέρονται από τους εμπόρους στους καταναλωτές», κατά την έννοια του άρθρου 1 της οδηγίας 98/6, τα οποία αφορά η «τιμή πώλησης» που προβλέπεται στο άρθρο 2, στοιχείο α', της εν λόγω οδηγίας¹⁷. Τούτο θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι η εγγύηση δεν μπορεί να θεωρηθεί στοιχείο της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας, διότι δεν αποτελεί αντιπαροχή για την αγορά του *οικείου προϊόντος*, αλλά αντιθέτως αντιπαροχή για την παρεπόμενη αγορά της *συσκευασίας*.

46. Ωστόσο, πέραν του ότι η εν λόγω αντίληψη του ζητήματος είναι κάπως περίπλοκη, επιπλέον δεν συνάδει με το απλό γεγονός, το οποίο ήδη έχει αναφερθεί, ότι δεν είναι δυνατόν να διαχωριστεί η απόκτηση των συσκευασιών και των περιεχομένων σε αυτές εμπορευμάτων, ούτε για προφανείς πρακτικούς λόγους ούτε, υπό την επιφύλαξη τυχόν εθνικού ειδικού νόμου, από νομικής απόψεως. Για τους λόγους αυτούς, φρονώ ότι η εγγύηση θα πρέπει να θεωρηθεί ως μέρος της χρηματικής αντιπαροχής για την αγορά εμπορευμάτων τα οποία προσφέρονται από τους εμπόρους στους καταναλωτές κατά την έννοια της οδηγίας 98/6.

47. Απομένει, ωστόσο, να καθοριστεί αν τα συναφή με την εγγύηση έξοδα πρέπει να θεωρηθούν «αναπόφευκτα».

ii) Αποτελεί η επίδικη εγγύηση αναπόφευκτο στοιχείο της τιμής;

48. Το ζήτημα κατά πόσον η εγγύηση μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί αναπόφευκτο μέρος της τιμής αποτέλεσε αντικείμενο εκτενούς συζήτησεως μεταξύ των μετεχουσών στην παρούσα διαδικασία. Η εν λόγω συζήτηση, κατ' ουσίαν, περιστράφηκε γύρω από τον προβληματισμό που δημιουργείται από τον δυσνόητο χαρακτήρα της εγγύησης η οποία, κατά τη στιγμή της αγοράς, *πρέπει υποχρεωτικά* να καταβληθεί από τον καταναλωτή, έστω και αν στη συνέχεια μπορεί να του επιστραφεί με την επιστροφή της συσκευασίας.

49. Η ενάγουσα και η Επιτροπή προβάλλουν ότι κρίσιμος χρόνος πρέπει να είναι ο χρόνος της αγοράς, δεδομένου ότι κατά τον χρόνο αυτό ο καταναλωτής πρέπει να καταβάλει το συνολικό ποσό για να αποκτήσει το επίμαχο προϊόν. Επιπλέον, η Επιτροπή αναφέρθηκε σε πολλές περιπτώσεις μη επιστροφής της συσκευασίας, με την έννοια ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν ζητείται επιστροφή του ποσού της εγγύησης. Ειδικότερα, η Επιτροπή αναφέρθηκε στην περίπτωση στην οποία τουρίστας μπορεί να αγοράσει ένα τέτοιο προϊόν και στη συνέχεια να αποχωρήσει από το εθνικό έδαφος, χάνοντας με τον τρόπο αυτόν τη δυνατότητα να ανακτήσει την εγγύηση. Η Επιτροπή επισήμανε περαιτέρω ότι η συσκευασία μπορεί να χαθεί ή να σπάσει, ή ακόμη ότι ο καταναλωτής μπορεί απλώς να αποφασίσει να την κρατήσει και να την χρησιμοποιήσει για άλλους σκοπούς, όπως για να αποθηκεύει σπιτικές μαρμελάδες.

50. Κατά τη γνώμη μου, όπως ορθότατα προβάλλει η Επιτροπή, ορισμένες από τις συσκευασίες για τις οποίες ισχύει εγγύηση μπορούν να βρουν, τρόπον τινά, νέα ζωή, ή να παρεκκλίνουν με άλλον τρόπο από την οδό της (άμεσης) επαναχρησιμοποίησης ή της ανακύκλωσης για τις οποίες προορίζονταν. Ασφαλώς, μπορεί κανείς να αποφασίσει να μην επιστρέψει ορισμένες συσκευασίες (χάνοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα να ανακτήσει την εγγύηση), είτε πρόκειται για γυάλινα δοχεία που σκοπεύει να χρησιμοποιήσει ως βάζα για σπιτική μαρμελάδα φράουλας είτε για δοχεία αλουμινίου τα οποία αρχικά περιείχαν μπίρα και τα οποία μπορεί να κρατήσει ως πολύτιμο ενθύμιο ενός θερινού μουσικού φεστιβάλ. Επίσης, ενδέχεται κάποιος να ταξιδεύει

¹⁷ Υπενθυμίζω ότι, κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 98/6, σκοπός της εν λόγω οδηγίας είναι «να ορίσει την αναγραφή της *τιμής πώλησης* και της μοναδιαίας τιμής μέτρησης των προϊόντων τα οποία προσφέρονται από τους εμπόρους στους καταναλωτές, προκειμένου να βελτιωθεί η ενημέρωση των καταναλωτών και να διευκολυνθεί η σύγκριση των τιμών». Η υπογράμμιση δική μου.

συχνά στο εξωτερικό και να λησμονεί ή απλώς να μη διαθέτει τον χρόνο για να επιστρέψει συσκευασία για την οποία ισχύει εγγύηση, ή μπορεί άθελά του να σπάσει μια γυάλινη φιάλη η οποία θα μπορούσε να επιστραφεί και να χρησιμοποιηθεί εκ νέου, αλλά η οποία δεν θα έχει αυτή την τύχη.

51. Εντούτοις, φρονώ ότι οι ανωτέρω δεν είναι οι *συνήθεις* περιπτώσεις που έχει κανείς κατά νου σχετικά με την τύχη των κενών συσκευασιών για τις οποίες ισχύει εγγύηση. Συναφώς, η Γερμανική Κυβέρνηση εξήγησε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι το 2019 το 96 % των πλαστικών συσκευασιών για τις οποίες ισχύει εγγύηση επιστράφηκαν¹⁸, γεγονός που αποδεικνύει, τουλάχιστον όσον αφορά το εν λόγω κράτος μέλος, την ισχυρή τάση των καταναλωτών να μετέχουν στην προσπάθεια επαναχρησιμοποίησης και ανακύκλωσης (ανεξαρτήτως του ποιες μπορεί να είναι οι «ανταγωνιστικές» εναλλακτικές, επί παραδείγματι, το να πετάξουν τις εν λόγω συσκευασίες στον κάλαθο των ακρήστων, να τις κρατήσουν για διαφορετική χρήση ή για συναισθηματικούς λόγους, να τις σπάσουν άθελά τους ή να ξεχάσουν εντελώς την ύπαρξή τους). Επομένως προκύπτει ότι, στη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, το κόστος που συνδέεται με την εγγύηση εν τέλει αποφεύγεται.

52. Επιπλέον, ανεξαρτήτως του ακριβούς ποσοστού των επιστροφών συσκευασιών, φρονώ ότι το πλέον σημαντικό εν προκειμένω είναι ότι η εγγύηση *μπορεί*, κατ' αρχήν, να επιστραφεί και *θεωρείται ότι θα επιστραφεί*.

53. Η περίπτωση η οποία αφορά επιστρεπτέα εγγύηση διακρίνεται ουσιωδώς από την περίπτωση που αφορά έξοδα μεταφοράς οχήματος όπως στην απόφαση Citroën Commerce, στο πλαίσιο της οποίας το κριτήριο του «αναπόφευκτου» φαίνεται ότι διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο.

54. Γι' αυτόν ίσως τον λόγο, ένα μεγάλο μέρος της συζητήσεως στην υπό κρίση υπόθεση αφορούσε το ζήτημα αν το κόστος που συνδέεται με μια επιστρεπτέα εγγύηση είναι δυνατόν να αποφευχθεί ή όχι. Ωστόσο, στο πλαίσιο της υπό κρίση υπόθεσης, η συζήτηση επί του ζητήματος ποιο από τα δύο πιθανά χρονικά σημεία (η αγορά του προϊόντος ή η επιστροφή της συσκευασίας) ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή στην εν λόγω εκτίμηση ενδέχεται να οδηγήσει, τρόπον τινά, σε διάλληλο συλλογισμό. Το κριτήριο του «αναπόφευκτου» του κόστους ήταν χρήσιμο στο πλαίσιο της απόφασης Citroën Commerce, παρέχοντας, κατά τη γνώμη μου, στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να υπογραμμίσει ότι το επίμαχο κόστος μεταφοράς δεν αφορούσε *προαιρετική* υπηρεσία την οποία επέλεξε ο καταναλωτής¹⁹. Ωστόσο, οι εν λόγω όροι δεν έχουν την ίδια χρησιμότητα υπό τις παρούσες περιστάσεις οι οποίες, κατά τη γνώμη μου, μπορούν να τύχουν αποτελεσματικής εκτίμησης με γνώμονα τον όρο «τελική», ο οποίος χαρακτηρίζει την «τιμή πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6 και ο οποίος αναφέρεται ρητώς στην εν λόγω διάταξη.

¹⁸ Παρατηρώ ότι ποσοστό επιστροφής της τάξης του 98,5 % των επαναγεμιζόμενων φιαλών καταγράφεται στην Awareness and Exchange of Best Practices on the Implementation and Enforcement of the Essential Requirements for Packaging and Packaging Waste (Ευαισθητοποίηση και Αλλαγή Βέλτιστων Πρακτικών όσον αφορά την υλοποίηση και την επιβολή της εφαρμογής των βασικών απαιτήσεων σχετικά με τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας), τελική έκθεση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΓΔ Περιβάλλοντος (ENV), της 3ης Αυγούστου 2011, σ. 80, σημείο 5.1.2, διαθέσιμη στη διαδικτυακή διεύθυνση https://ec.europa.eu/environment/pdf/waste/packaging/packaging_final_report.pdf.

¹⁹ Βλ. σημείο 39 και υποσημείωση 15 των παρούσων προτάσεων. Υπενθυμίζω ότι, στην απόφαση Citroën Commerce, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην προγενέστερη απόφασή του Vueling Airlines, στην οποία είχε διακρίνει μεταξύ, αφενός, των αναπόφευκτων και προβλέψιμων στοιχείων που περιλαμβάνονταν στην τιμή της υπηρεσίας αερομεταφορών που έπρεπε να διευκρινιστούν ως στοιχεία του τελικού αντιτίμου και, αφετέρου, των προσαυξήσεων τιμών σχετικά με υπηρεσίες οι οποίες δεν είναι ούτε υποχρεωτικές ούτε αναγκαίες για την ίδια την υπηρεσία αερομεταφορών (όπως η μεταφορά αποσκευών), κατά την έννοια του άρθρου 23, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 1008/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2008, σχετικά με κοινούς κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών στην Κοινότητα (ΕΕ 2008, L 293, σ. 3).

55. Κατά την κρίση μου, το στοιχείο που καθορίζει το σύστημα επιστροφής εγγύησης είναι το γεγονός ότι η εγγύηση αποτελεί μέρος της τιμής το οποίο μπορεί να επιστραφεί (και ίσως μάλιστα να είναι αναμενόμενο ότι θα επιστραφεί) στον καταναλωτή. Το γεγονός αυτό μεταβάλλει ριζικά την κατάσταση όσον αφορά το ζήτημα αν η τιμή που καταβάλλει ο καταναλωτής είναι τελική σε σύγκριση με την περίπτωση στην οποία δεν εφαρμόζεται σύστημα επιστροφής εγγύησης. Με άλλα λόγια, και όπως κατ' αρχήν προβάλλουν η εναγομένη και η Γερμανική Κυβέρνηση, το γεγονός ότι η εγγύηση μπορεί να αποτελεί *αναπόφευκτο* στοιχείο της τιμής κατά τον χρόνο της αγοράς δεν θα πρέπει να αναιρεί τον εγγενή χαρακτήρα της ως στοιχείου της τιμής το οποίο επιστρέφεται, πράγμα το οποίο, κατά συνέπεια, σημαίνει ότι ενδέχεται να μην αποτελεί στοιχείο της τιμής με την οποία επιβαρύνεται τελικά ο καταναλωτής.

56. Κατά συνέπεια, οι ως άνω εκτιμήσεις με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η επιστρεπτέα εγγύηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6. Η εν λόγω διαπίστωση επιβεβαιώνεται περαιτέρω από τους συγκεκριμένους στόχους που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία, τους οποίους θα εξετάσω στη συνέχεια των παρουσιών προτάσεων.

2. Οι επιδιωκόμενοι από την οδηγία 98/6 σκοποί

57. Η οδηγία 98/6 έχει ως σκοπό, κατά το άρθρο 1 αυτής, «να ορίσει την αναγραφή της τιμής πώλησης και της μοναδιαίας τιμής μέτρησης των προϊόντων τα οποία προσφέρονται από τους εμπόρους στους καταναλωτές, προκειμένου να βελτιωθεί η ενημέρωση των καταναλωτών και να διευκολυνθεί η σύγκριση των τιμών».

58. Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας προβλέπει ότι «[η] τιμή πώλησης και η μοναδιαία τιμή πρέπει να είναι σαφείς, ευκόλως αναγνωρίσιμες και ευανάγνωστες».

59. Ειδικότερα, από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/6 προκύπτει ότι οι έμποροι πρέπει να αναγράφουν την τιμή πώλησης και τη μοναδιαία τιμή για όλα τα προϊόντα που καλύπτονται από την οδηγία 98/6²⁰. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, στις διαφημίσεις που αναφέρουν την τιμή πώλησης αναγράφεται και η μοναδιαία τιμή.

60. Μολονότι το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας είναι αναμφισβήτητα αρκετά ευρύ όσον αφορά τα καλυπτόμενα από αυτή προϊόντα²¹, έχει εντούτοις ιδιαίτερη σημασία όταν προσφέρονται προϊόντα σε διάφορες ποσότητες και τύπους συσκευασιών στον καταναλωτή, ο οποίος επομένως έχει συμφέρον να είναι σε θέση να συγκρίνει τις τιμές με βάση την ίδια μονάδα μέτρησης²². Πράγματι, όπως υπενθύμισε το Δικαστήριο, κατά τη θέσπιση της εν λόγω πράξης, ο

²⁰ Δεδομένου ότι η υποχρέωση αναγραφής της μοναδιαίας τιμής μέτρησης έχει κάποιες εξαιρέσεις όπως, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, «εφόσον ταυτίζεται με την τιμή πώλησεως του προϊόντος».

²¹ Τούτο επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, με την απόφαση Citroën Commerce, το Δικαστήριο εφάρμοσε την οδηγία 98/6 στην αναγραφή της τιμής σε διαφήμιση η οποία αφορούσε *όχημα*. Η αντίθετη θέση διατυπώθηκε στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Mengozzi στην υπόθεση Citroën Commerce (C-476/14, EU:C:2015:814, στο εξής: προτάσεις στην υπόθεση Citroën Commerce, σημείο 50).

²² Προτάσεις στην υπόθεση Citroën Commerce (σημείο 48). Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου (C-421/12, EU:C:2013:769, EU:C:63, σημείο 63).

νομοθέτης της Ένωσης αποσκοπούσε στην «προστασία των καταναλωτών όχι στον τομέα της αναγραφής των τιμών εν γένει [...] αλλά στον τομέα αναγραφής των τιμών των προϊόντων σε σχέση με τα διάφορα είδη μονάδων μέτρησης»²³.

61. Τούτου λεχθέντος, και όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, όταν παρέχεται στον καταναλωτή «συνολική τιμή πώλησης», ο εν λόγω καταναλωτής είναι καλά ενημερωμένος σχετικά με πόσο συγκεκριμένα θα κοστίσει η εν λόγω αγορά.

62. Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να επανέλθω στο επιχείρημα της ενάγουσας, το οποίο αποδέχθηκε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το οποίο αφορά καταναλωτή ο οποίος διαθέτει ένα μόνον ευρώ. Πιο συγκεκριμένα, στο αρχικό παράδειγμα της ενάγουσας, ο καταναλωτής αυτός ήταν ένα παιδί το οποίο, όπως αντιλαμβάνομαι το εν λόγω παράδειγμα, θα μπορούσε να οδηγηθεί στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι έχει τη δυνατότητα να αγοράσει το αγαπημένο του ποτό το οποίο κοστίζει 89 λεπτά, αλλά στη συνέχεια ανακαλύπτει ότι τούτο δεν ισχύει, λόγω της υποχρέωσης να καταβάλει εγγύηση ύψους 25 επιπλέον λεπτών.

63. Οφείλω να πω ότι συμερίζομαι πλήρως την απογοήτευση που μπορεί να νιώσει ο μικρός αυτός καταναλωτής όταν δίνει το ποτό της επιλογής του στο ταμείο προκειμένου να το πληρώσει και ανακαλύπτει μόλις τότε ότι «0,89 € + 0,25 € εγγύηση» σημαίνει ότι αυτό κοστίζει πάνω από ένα ευρώ, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δυστυχώς δεν θα είναι σε θέση να το αγοράσει.

64. Ωστόσο, επισημαίνω, πρώτον, ότι το σύνθημα κριτήριο για την εκ μέρους του Δικαστηρίου ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών είναι το κριτήριο του έχοντος τη συνήθη πληροφόρηση καταναλωτή και όχι εκείνο του ευάλωτου καταναλωτή όπως ένα παιδί²⁴. Δεύτερον, επισημαίνω ότι το όφελος από μια σαφώς διατυπωμένη πληροφορία σχετικά με τη συνολική τιμή συγκεκριμένου προϊόντος πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να εκτιμάται με βάση τα μειονεκτήματα που δημιουργούνται για τον καταναλωτή και την ικανότητά του να πραγματοποιεί ευχερώς σύγκριση των τιμών των προϊόντων που πωλούνται βάσει συστήματος επιστροφής εγγύησης και εκείνων ως προς τα οποία δεν ισχύει τέτοιο σύστημα, ή εκείνων για τα οποία ισχύουν εγγυήσεις διαφορετικών ποσών. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο αναγράφεται η τιμή κάθε επιμέρους προϊόντος δεν πρέπει να παρακωλύει τη συγκρισιμότητα των τιμών των προϊόντων συνολικά.

65. Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο, όταν η εγγύηση περιλαμβάνεται στην τιμή πώλησης, υπάρχει ο κίνδυνος οι καταναλωτές να πραγματοποιούν εσφαλμένες συγκρίσεις μεταξύ των τιμών που χρεώνονται για διάφορα προϊόντα, δεδομένου ότι για ορισμένα από αυτά μπορεί ισχύει επιστρεπτέα εγγύηση, ενώ για άλλα να μην ισχύει και διότι μπορεί να ισχύουν διαφορετικές τιμές εγγύησης ανάλογα με τον τύπο της συσκευασίας ή του προϊόντος²⁵. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι τέτοιοι λόγοι (καθώς και περιβαλλοντικοί λόγοι) οδήγησαν τον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV –ήτοι την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης διάταξη–, δεδομένου ότι τον νομοθέτη απασχόλησε το μειονέκτημα που εμφανίζουν τα προϊόντα που πωλούνται βάσει συστήματος επιστροφής εγγύησης από απόψεως παρουσίας, διότι τα εν λόγω προϊόντα φαίνεται ότι είναι πιο ακριβά.

²³ Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2014, Επιτροπή κατά Βελγίου (C-421/12, EU:C:2014:2064, σκέψη 59).

²⁴ Πρβλ. αιτιολογική σκέψη 18 της οδηγίας 2005/29 και, επί παραδείγματι, απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2021, Stichting Waternet (C-922/19, EU:C:2021:91, σκέψη 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁵ Η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι, όσον αφορά τα εγχώρια προϊόντα, ισχύουν διαφορετικά ποσά εγγύησης της τάξεως των 2, 3, 8, 15 ή 25 λεπτών ανάλογα με τον τύπο της συσκευασίας. Επομένως, η συνολική τιμή των εν λόγω προϊόντων ενδέχεται να ποικίλλει ακόμη και όταν πωλούνται στις ίδιες ποσότητες. Επιπλέον, η εν λόγω κυβέρνηση προσέθεσε ότι τα εισαγόμενα προϊόντα δεν μπορούν να υπόκεινται σε εγγύηση ή ότι μπορεί να ισχύει για τα προϊόντα αυτά διαφορετική τιμή εγγύησης.

66. Επιπλέον, υπενθυμίζω ότι, κατά γενικό κανόνα, η οδηγία 98/6 επιβάλλει την υποχρέωση αναγραφής όχι μόνον της τιμής πώλησης, αλλά και της μοναδιαίας τιμής μέτρησης. Η ενσωμάτωση του ποσού της εγγύησης στην τιμή πώλησης μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να δημιουργήσει σύγχυση ως προς τον τρόπο με τον οποίο έχει καθοριστεί η εν λόγω μοναδιαία τιμή μέτρησης. Ακόμη πιο ανησυχητικό, κατ' εμέ, είναι το ότι η εν λόγω τιμή συνιστά το πιο απλό εργαλείο που διαθέτει ο καταναλωτής για τη σύγκριση των τιμών των προϊόντων που πωλούνται σε διαφορετικές ποσότητες.

67. Οι εν λόγω εκτιμήσεις των σκοπών που επιδιώκει η οδηγία 98/6 επιβεβαιώνουν, κατά τη γνώμη μου, το ανωτέρω συμπέρασμά μου ότι η εγγύηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της τιμής «πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6.

68. Φρονώ ότι το ίδιο ισχύει όσον αφορά τους περιβαλλοντικούς σκοπούς με τους οποίους συνδέονται πρωτίστως τα συστήματα επιστροφής εγγύησης, όπως θα εξηγήσω λεπτομερέστερα στη συνέχεια.

3. Το ευρύτερο περιβαλλοντικό πλαίσιο της οδηγίας 98/6

69. Τα συστήματα επιστροφής εγγύησης αποτελούν πρωτίστως εργαλεία περιβαλλοντικής πολιτικής στον βαθμό που αποσκοπούν στην ενθάρρυνση της συμμετοχής των καταναλωτών στην επαναχρησιμοποίηση ή στην ανακύκλωση προκειμένου να περιοριστούν οι αρνητικές επιπτώσεις των αποβλήτων στο περιβάλλον. Υπό αυτή τους τη λειτουργία αναγνωρίζονται, ρητώς ή σιωπηρώς, από τη νομοθεσία της Ένωσης, όπως ήδη υπομνήσθηκε εν συντομία στο τμήμα Α των παρουσών προτάσεων.

70. Υπενθυμίζεται ότι στην αιτιολογική σκέψη 13 της οδηγίας για τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές που περιέχουν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες²⁶ συμπεριελήφθη ρητή συναφής αναγνώριση.

71. Επιπλέον, η οδηγία 85/339 για τις συσκευασίες υγρών τροφίμων²⁷ (η οποία έχει πλέον καταργηθεί) όριζε, στο άρθρο 5, παράγραφος 2, ότι, «[σ]την περίπτωση που εφαρμόζεται σύστημα επιστρεφόμενης συσκευασίας, τα κράτη μέλη μεριμνούν καταλλήλως ώστε ο καταναλωτής να ενημερώνεται σαφώς για το ύψος του επιστρεφόμενου ποσού». Η πρόταση που οδήγησε στην εν λόγω οδηγία καθιστά σαφές ότι η Επιτροπή εξέτασε την καταλληλότητα της θέσπισης κοινών κανόνων οι οποίοι θα ήταν πιο συγκεκριμένοι και περιοριστικοί και θα αφορούσαν, μεταξύ άλλων, την ανάπτυξη των συστημάτων επιστροφής εγγύησης. Στο πλαίσιο της εν λόγω πρότασης είχε μάλιστα προταθεί η αναγραφή του συμβόλου «R» στις οικείες συσκευασίες, αλλά τούτο δεν περιελήφθη στην εκδοθείσα οδηγία²⁸, η οποία εν συνεχεία καταργήθηκε από την οδηγία για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας, όπως ήδη αναφέρθηκε²⁹.

²⁶ Μνημονεύεται στην υποσημείωση 11 των παρουσών προτάσεων. «[Εκτιμώντας] ότι η εφαρμογή οικονομικών κινήτρων, όπως η δημιουργία συστήματος εγγύησης επιστροφής στηλών και συσσωρευτών, μπορεί να ενθαρρύνει τη χωριστή συλλογή και ανακύκλωση των χρησιμοποιημένων ηλεκτρικών στηλών και συσσωρευτών». Η εν λόγω πράξη καταργήθηκε με την οδηγία 2006/66, που μνημονεύεται στην υποσημείωση 11, η οποία δεν περιέχει καμία ειδική μνεία των συστημάτων επιστροφής εγγύησης. Βλ. άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας για τα «Συστήματα συλλογής».

²⁷ Μνημονεύεται στην υποσημείωση 7 των παρουσών προτάσεων.

²⁸ Βλ. σχέδιο άρθρου 7, παράγραφος 2, στοιχείο α', της πρότασης οδηγίας του Συμβουλίου περί των συσκευασιών των τροφικών υγρών, COM/81/187 τελικό (ΕΕ 1981, C 204, σ. 6) και σημείο 9 της αιτιολογικής έκθεσης της εν λόγω πρότασης.

²⁹ Μνημονεύεται στην υποσημείωση 7 των παρουσών προτάσεων.

72. Η πρόταση της Επιτροπής, η οποία οδήγησε στην έκδοση της οδηγίας για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας, αναγνωρίζει τις προσπάθειες που κατέβαλαν ορισμένα κράτη μέλη για την αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος που προκαλεί, μεταξύ άλλων, η χρήση συσκευασιών μιας χρήσης και μνημονεύει συστήματα επιστροφής εγγύησης που έχουν τεθεί σε εφαρμογή ή πρόκειται να τεθούν σε εφαρμογή σε ορισμένα κράτη μέλη³⁰.

73. Ωστόσο, το αρχικό κείμενο της επίμαχης οδηγίας δεν περιλάμβανε καμία αναφορά στα συστήματα επιστροφής εγγύησης³¹, πράγμα το οποίο φαίνεται να αντικατοπτρίζει τις δυσκολίες που προκαλούνται από ορισμένα από τα εν λόγω συστήματα σχετικά με την τήρηση των κανόνων για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων³², πτυχή την οποία ανέφερα σε προηγούμενο σημείο των παρουσών προτάσεων³³.

74. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε με τις τροποποιήσεις που επήλθαν στο άρθρο 5 της ως άνω οδηγίας με την οδηγία 2018/852³⁴. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α', όπως έχει τροποποιηθεί, προβλέπει ήδη ότι τα «προγράμματα παρακράτησης ποσού έναντι επιστροφής» περιλαμβάνονται μεταξύ των μέτρων που μπορεί να λάβει το κράτος μέλος προκειμένου να εκπληρώσει την υποχρέωσή του «για να ενθαρρύν[ει] την αύξηση του ποσοστού επαναχρησιμοποίησιμων συσκευασιών που διατίθενται στην αγορά και των συστημάτων επαναχρησιμοποίησης των συσκευασιών κατά τρόπο αβλαβή για το περιβάλλον και σε συμμόρφωση προς τη Συνθήκη [...]».

75. Επιπλέον, από το 2018 και εφεξής, όπως προκύπτει από το σημείο 5 του παραρτήματος IVα της οδηγίας περί αποβλήτων³⁵, καθώς και από το άρθρο 9, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας για τα πλαστικά μιας χρήσης, η οποία θεσπίστηκε το 2019³⁶, τα συστήματα επιστροφής εγγύησης αναγνωρίζονται ως μέσο που το κράτος μέλος μπορεί να αξιοποιήσει, κατ' ουσίαν, για να μειώσει ή να αποτρέψει τη δημιουργία απορριμμάτων.

76. Επομένως, από τις ανωτέρω περισσότερο ή λιγότερο πρόσφατες πράξεις του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των συσκευασιών και των αποβλήτων προκύπτει ότι το σύστημα επιστροφής εγγύησης θεωρήθηκε από τον νομοθέτη της Ένωσης ως εργαλείο που μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στη μακροπρόθεσμη άμβλυνση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, οι δε λεπτομέρειες εφαρμογής του επαφίενται στα κράτη μέλη, υπό την επιφύλαξη της συμμόρφωσης προς τη Συνθήκη.

77. Η απαγόρευση αναγραφής του συνολικού ποσού της τιμής ενός προϊόντος που πωλείται στο πλαίσιο συστήματος επιστροφής εγγύησης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV, μπορεί να θεωρηθεί ως μέθοδος η οποία αποσκοπεί, όπως υποστηρίζει κατ' ουσίαν η εναγομένη και όπως εξήγησε η Γερμανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, στο

³⁰ Πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί των συσκευασιών και αποβλήτων των συσκευασιών, COM/92/278 τελικό, παράγραφοι 1.3, 1.6 και 3.2. Παρόμοιες αναφορές περιλαμβάνονταν επίσης στην αιτιολογική έκθεση της πρότασης που οδήγησε στην έκδοση της οδηγίας 85/339, η οποία μνημονεύεται στην υποσημείωση 28, σ. 6 έως 7.

³¹ Βλ. άρθρο 7 της αρχικής έκδοσης της οδηγίας το οποίο αφορά τα «Συστήματα επιστροφής, συλλογής και ανάκτησης».

³² Πρόταση COM/92/278 η οποία μνημονεύεται στην υποσημείωση 30, σ. 8, σημείο 4.1. Η πρόταση αναφέρεται στην «υπόθεση της Δανίας», αναμφισβήτητα παραπέμποντας στην απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1988, Επιτροπή κατά Δανίας (302/86, EU:C:1988:421), που αναφέρεται στη σ. 4, σημείο 1.6, της πρότασης.

³³ Βλ. σημείο 25 των παρουσών προτάσεων.

³⁴ Αναφέρεται στην υποσημείωση 4 των παρουσών προτάσεων.

³⁵ Οδηγία 2008/98/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, για τα απόβλητα και την κατάργηση ορισμένων οδηγιών, όπως έχει τροποποιηθεί (ΕΕ 2008, L 312, σ. 3). Βλ., επίσης, αιτιολογικές σκέψεις 29 και 30 της οδηγίας (ΕΕ) 2018/851 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2018, για την τροποποίηση της οδηγίας 2008/98/ΕΚ για τα απόβλητα (ΕΕ 2018, L 150, σ. 109), με την οποία προστέθηκε το παράρτημα IVα στην οδηγία για τα απόβλητα.

³⁶ Μνημονεύεται στην υποσημείωση 9 των παρουσών προτάσεων.

να επιστήσει την προσοχή του καταναλωτή στο ότι η συγκεκριμένη συσκευασία μπορεί να ανακυκλωθεί ή να επαναχρησιμοποιηθεί. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι καταναλωτές ενδέχεται να παρακινηθούν να επιλέξουν τα εν λόγω προϊόντα τα οποία θεωρούνται ως πιο φιλικά προς το περιβάλλον. Ωστόσο, το εν λόγω μήνυμα μπορεί να αποδυναμωθεί αν αναγράφεται η συνολική τιμή, διότι ο τρόπος αυτός αναγραφής της τιμής ούτως ή άλλως ενέχει τον κίνδυνο να μην παρουσιάζεται με σαφήνεια η πληροφορία ότι εφαρμόζεται σύστημα επιστροφής εγγύησης.

78. Ως εκ τούτου, οι ως άνω εκτιμήσεις οι οποίες αντλούνται από το εξωτερικό (περιβαλλοντικό) πλαίσιο της οδηγίας 98/6 αποτελούν ένα πρόσθετο στοιχείο το οποίο, κατά τη γνώμη μου, επιβεβαιώνει το προηγούμενο συμπέρασμά μου ότι το ποσό της εγγύησης δεν μπορεί να θεωρηθεί μέρος της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6.

79. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα την απάντηση ότι το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6 έχει την έννοια ότι ο όρος «τιμή πώλησης» που προβλέπεται στο άρθρο αυτό δεν περιλαμβάνει και την επιστρεπτέα εγγύηση η οποία ισχύει για τις επιστρεφόμενες συσκευασίες εντός των οποίων τα προϊόντα διατίθενται στους καταναλωτές.

Γ. Επικουρικώς: η απαγόρευση αναγραφής «συνολικής» τιμής συνιστά πιο ευνοϊκή διάταξη η οποία βελτιώνει την ενημέρωση όσον αφορά τις τιμές και διευκολύνει τη σύγκρισή τους

80. Αν το Δικαστήριο αποφασίσει να μην ακολουθήσει την απάντηση που προτείνω για το πρώτο προδικαστικό ερώτημα και καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εγγύηση όντως αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6, τότε θα πρέπει να δοθεί απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, αν το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV θα μπορούσε να διατηρηθεί σε ισχύ ως «πιο ευνοϊκή διάταξη» κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6 (1) και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, αν η δυνατότητα διατήρησής του σε ισχύ θα αποκλειόταν, εν πάση περιπτώσει, λόγω της πλήρους εναρμόνισης που έχει επέλθει με την οδηγία 2005/29 (2).

1. Συνιστά η επίμαχη εθνική ρύθμιση «πιο ευνοϊκή διάταξη» κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6;

81. Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 10 της οδηγίας 98/6 επιτρέπει τη θέσπιση «πιο ευνοϊκών» εθνικών μέτρων «όσον αφορά την ενημέρωση των καταναλωτών και τη σύγκριση των τιμών». Επομένως, αν θεωρηθεί ότι η επίμαχη εγγύηση αποτελεί μέρος της «τιμής πώλησης», η απαγόρευση σχετικά με τη συμπερίληψή της στην τιμή πώλησης που προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV θα μπορούσε και πάλι να θεωρείται ότι συνάδει με την οδηγία 98/6 εφόσον συνιστά «πιο ευνοϊκό» μέτρο.

82. Το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι η επίμαχη εθνική διάταξη δεν είναι πιο ευνοϊκή για τους καταναλωτές, καθόσον τους υποχρεώνει να υπολογίσουν οι ίδιοι τη συνολική τιμή. Η Επιτροπή συμφωνεί με την ως άνω γνώμη.

83. Ασφαλώς συμφωνώ ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση υποχρεώνει τους καταναλωτές να προσθέτουν τα δύο επίμαχα αριθμητικά στοιχεία για να καταλήξουν στο συνολικό ποσό της καταβλητέας τιμής. Τούτου δοθέντος, στο πλαίσιο συστήματος εγγύησης η αριθμητική πράξη είναι σε κάθε περίπτωση αναπόφευκτη, ανεξαρτήτως του αν η εγγύηση περιλαμβάνεται ή όχι

στην τιμή πώλησης. Πολύ δε περισσότερο, το να θεωρηθεί η αναγκαιότητα να προστεθούν δύο αριθμοί ως λιγότερο ευνοϊκή για τους καταναλωτές εμπεριέχει, κατά τη γνώμη μου, μια εσφαλμένη παραδοχή όσον αφορά τους στόχους που επιδιώκει η οδηγία 98/6. Στο πλαίσιο αυτό, και με βάση τις παρατηρήσεις που διατύπωσα στο σημείο 64 των παρουσών προτάσεων, δεν προκύπτει από την εν λόγω οδηγία ότι ο ενωσιακός νομοθέτης επεδίωξε να προστατεύσει τον (έχοντα τη συνήθη πληροφόρηση) καταναλωτή από την ανάγκη να αθροίσει δύο αριθμούς όταν αυτό καθίσταται αναγκαίο. Αντιθέτως, η οδηγία 98/6 στηρίζεται στην ιδέα ότι, για τους εν λόγω καταναλωτές που έχουν τη συνήθη πληροφόρηση, η σύγκριση των τιμών θα έπρεπε να είναι εύκολη. Επομένως, ο εν λόγω σκοπός πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και στην ειδική περίπτωση που ισχύει σύστημα επιστροφής εγγύησης. Για τους λόγους που εξέθεσα ανωτέρω, ο σκοπός αυτός εξυπηρετείται καλύτερα από έναν κανόνα όπως αυτός που απορρέει από το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV.

84. Συναφώς, παραπέμπω στις παρατηρήσεις που διατυπώνονται στην ενότητα B.2 των παρουσών προτάσεων, στην οποία εξήγησα ότι η βέλτιστη επίτευξη του σκοπού της βελτίωσης της ενημέρωσης σχετικά με τις τιμές που απευθύνονται στους καταναλωτές, καθώς και η ικανότητα των τελευταίων να τις συγκρίνουν, διασφαλίζεται όταν δεν αναγράφεται το συνολικό ποσό της τιμής που συμπεριλαμβάνει την εγγύηση.

85. Πράγματι, η αναγραφή του συνολικού ποσού συμπεριλαμβανομένης της εγγύησης μπορεί να περιπλέξει την κατάσταση όσον αφορά τη σύγκριση των τιμών των διαφόρων προϊόντων, επιπλέον δε, μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση όσον αφορά τον καθορισμό της μοναδιαίας τιμής μέτρησης. Επομένως, αν θεωρηθεί ότι η εγγύηση αποτελεί μέρος της τιμής πώλησης, ισχύουν, κατά τη γνώμη μου, τα ίδια επιχειρήματα για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι είναι πιο ευνοϊκή κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6 η μη αναγραφή του συνολικού ποσού παρά η αναγραφή του.

86. Τούτου λεχθέντος, κατά τη θέσπιση «διατάξεων που είναι πιο ευνοϊκές» κατά την έννοια του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6, τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από άλλες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης³⁷. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο εξέφρασε αμφιβολίες ως προς το αν η επίμαχη εθνική διάταξη, ακόμη και αν θεωρηθεί «πιο ευνοϊκή», μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ ή αν τούτο αποκλείεται λόγω της πλήρους εναρμόνισης που επήλθε με την οδηγία 2005/29. Στη συνέχεια θα εξετάσω την τελευταία αυτή πτυχή της υπό κρίση υπόθεσης.

2. Η επίμαχη εθνική ρύθμιση και η οδηγία 2005/29

87. Όπως ήδη αναφέρθηκε, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η διάταξη του άρθρου 1, παράγραφος 4, της PAngV αποκλείεται λόγω της πλήρους εναρμόνισης που επήλθε δυνάμει της οδηγίας 2005/29. Μολονότι από τη διατύπωση του εν λόγω ερωτήματος δεν προκύπτει κάποιος πιο συγκεκριμένος λόγος όσον αφορά την αμφιβολία του αιτούντος δικαστηρίου, αντιλαμβάνομαι, βασιζόμενος στην επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται στη διάταξη περί παραπομπής, ότι το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι είναι πιθανόν η επίμαχη εθνική ρύθμιση να έχει ως αποτέλεσμα την παράλειψη πληροφοριών που πρέπει να θεωρηθούν «ουσιώδεις» κατά την έννοια της οδηγίας 2005/29, κατά παράβαση των όσων η οδηγία αυτή επιτάσσει στο πλαίσιο της διαφήμισης.

³⁷ Υπενθυμίζω την επιφύλαξη που διατυπώνεται στο άρθρο 10 της οδηγίας 98/6: «με την επιφύλαξη των υποχρεώσε[ώ]ν τους δυνάμει της [Σ]υνθήκης».

88. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η διάταξη περί παραπομπής αναλύει τα κρίσιμα χαρακτηριστικά της οδηγίας 2005/29, η οποία έχει πράγματι επιφέρει πλήρη εναρμόνιση³⁸, και επιπλέον εξετάζει τη σχέση μεταξύ της εν λόγω οδηγίας και της οδηγίας 98/6. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η οδηγία 2005/29 δεν επιτρέπει παρέκκλιση από τα εθνικά μέτρα, ακόμη και όταν αυτά θεσπίζονται ως «πιο ευνοϊκά» βάσει του άρθρου 10 της οδηγίας 98/6, εκτός αν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής κάποιας εκ των ρητών εξαιρέσεων που προβλέπει η οδηγία 2005/29, εκ των οποίων καμία, κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν συντρέχει υπό τις παρούσες συνθήκες.

89. Μολονότι αναγνωρίζω το βάθος της ανάλυσης του αιτούντος δικαστηρίου, εντούτοις φρονώ ότι δεν πρέπει να τη συμεριστώ πλήρως, καθόσον η χρησιμότητά της, στον βαθμό που αντιλαμβάνομαι τις αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου, ερείδεται επί της θέσης ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV παρεκκλίνει από την απαίτηση της οδηγίας 2005/29 να παρέχονται στον καταναλωτή «ουσιώδεις» πληροφορίες σχετικά με την τιμή των προσφερόμενων προϊόντων³⁹.

90. Εντούτοις, όπως θα εξηγήσω στη συνέχεια, φρονώ ότι η ως άνω θέση δεν είναι ορθή.

91. Το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να στηρίζει τις αμφιβολίες του ως προς τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της εθνικής απαγόρευσης αναγραφής της συνολικής τιμής συγκεκριμένα στο άρθρο 7, παράγραφος 5, της οδηγίας 2005/29. Η εν λόγω διάταξη χαρακτηρίζει ως «ουσιώδεις» τις απαιτήσεις πληροφόρησης που ισχύουν στο πλαίσιο της διαφήμισης και οι οποίες ορίζονται σε άλλες πράξεις του δικαίου της Ένωσης, ο μη εξαντλητικός κατάλογος των οποίων παρατίθεται στο παράρτημα II της οδηγίας 2005/29⁴⁰. Ο εν λόγω κατάλογος αναφέρει, μεταξύ άλλων, το άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 98/6, το οποίο ορίζει, κατ' αρχήν, ότι η μοναδιαία τιμή πρέπει να αναγράφεται στις διαφημίσεις που αναφέρουν και την τιμή πώλησης. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποχρέωση παροχής πληροφοριών σχετικά με την τιμή πώλησης προϊόντων που προσφέρονται στους καταναλωτές, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 98/6, μολονότι τούτο δεν επιβάλλεται αυστηρώς από το άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, θα πρέπει επίσης να θεωρηθεί ουσιώδης.

92. Αντιλαμβάνομαι ότι οι ανωτέρω προβληματισμοί του αιτούντος δικαστηρίου έχουν την έννοια ότι, στο πλαίσιο των εν λόγω εκτιμήσεων, η τιμή πώλησης θα έπρεπε να σημαίνει τη «συνολική τιμή», η οποία συμπεριλαμβάνει την εγγύηση και, κατά συνέπεια, στο μέτρο που το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV εμποδίζει την παροχή της συγκεκριμένης αυτής πληροφορίας στους καταναλωτές, μπορεί να μη συμμορφώνεται με την απαίτηση παροχής σε αυτούς ουσιωδών πληροφοριών (σχετικά με την τιμή) δυνάμει του άρθρου 7 της οδηγίας 2005/29.

³⁸ Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 10ης Ιουλίου 2014, Επιτροπή κατά Βελγίου (C-421/12, EU:C:2014:2064, σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

³⁹ Επισημαίνω ότι η εκτίμηση υπό το πρίσμα της οδηγίας 2005/29 πραγματοποιείται συνήθως ως προς συγκεκριμένη εμπορική πρακτική την οποία εκουσίως υιοθέτησε ένας έμπορος ή ως προς εθνική κανονιστική ρύθμιση που απαγορεύει, σε κάθε περίπτωση, συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία φέρεται να υπερβαίνει τα επιτρεπόμενα από τους εναρμονισμένους κανόνες της οδηγίας 2005/29 όρια. Αντιθέτως, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου ζητείται από το Δικαστήριο να εκτιμήσει κατά πόσον είναι συμβατή με την εν λόγω οδηγία νομική απαίτηση δυνάμενη, κατά τις αμφιβολίες που διατυπώνει το εν λόγω δικαστήριο, να καταλήξει σε αθέμιτη εμπορική πρακτική. Τούτου λεχθέντος, φρονώ ότι μια τέτοια εκτίμηση είναι δικαιολογημένη, δεδομένου ότι, αν επιτρεπόταν στα κράτη μέλη να απαιτήσουν από τον έμπορο να υιοθετήσει συμπεριφορά η οποία συνιστά αθέμιτη εμπορική πρακτική κατά την έννοια της οδηγίας 2005/29, τούτο θα στερούσε από την οδηγία αυτή την πρακτική της αποτελεσματικότητας.

⁴⁰ Το άρθρο 7, παράγραφος 5, της οδηγίας 2005/29 ορίζει ότι «[ο]ι απαιτήσεις παροχής πληροφοριών που θεσπίζονται από το κοινοτικό δίκαιο, σχετικά με την εμπορική επικοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της διαφήμισης ή του μάρκετινγκ, των οποίων ενδεικτικός κατάλογος περιλαμβάνεται στο παράρτημα II, θεωρούνται ουσιώδεις».

93. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στις αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου, επισημαίνω, πρώτον, ότι από το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2005/29 προκύπτει ότι ουσιώδεις πληροφορίες είναι, γενικώς, οι πληροφορίες «που χρειάζεται ο μέσος καταναλωτής, ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο, για να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση συναλλαγής, και [των οποίων η παράλειψη] ως εκ τούτου τον οδηγεί ή ενδέχεται να τον οδηγήσει να λάβει απόφαση συναλλαγής την οποία διαφορετικά δεν θα ελάμβανε».

94. Δεύτερον, παρατηρώ ότι η «τιμή συμπεριλαμβανομένων των φόρων» περιλαμβάνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 4, στοιχείο γ', της οδηγίας 2005/29⁴¹ μεταξύ έξι ειδών πληροφοριών που θεωρούνται «ουσιώδεις» στο πλαίσιο «πρόσκλησης για αγορά»⁴².

95. Τρίτον, είναι αλήθεια ότι το Δικαστήριο έκρινε στην υπόθεση Deroo-Blanquart ότι «ουσιώδης πληροφορία θεωρείται [...] η συνολική τιμή του προϊόντος και όχι η τιμή κάθε στοιχείου του» και ότι, επομένως, το άρθρο 7, παράγραφος 4, στοιχείο γ', της οδηγίας 2005/29 «υποχρεώνει τον επαγγελματία να αναφέρει στον καταναλωτή τη συνολική τιμή του προϊόντος»⁴³. Στην εν λόγω απόφαση, ο επαγγελματίας ανέγραψε τη συνολική τιμή ενός υπολογιστή εξοπλισμένου με προεγκατεστημένο λογισμικό, που προσφερόταν στους καταναλωτές ως πακέτο, αλλά δεν ανέφερε τα αντίστοιχα στοιχεία της τιμής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η μη χωριστή αναγραφή της τιμής για τον υπολογιστή και της τιμής για το λογισμικό δεν συνιστούσε εμπορική πρακτική κατά την έννοια της οδηγίας 2005/29.

96. Αντιλαμβάνομαι ότι η θέση ότι η συνολική τιμή αποτελεί ουσιώδη πληροφορία, που διατυπώθηκε στην απόφαση Deroo-Blanquart, αφορά σιωπηρώς περιπτώσεις στις οποίες παρέχονται στον καταναλωτή μόνον τα διαφορετικά στοιχεία της τιμής, πράγμα το οποίο καθιστά δυσχερή για αυτόν τη δυνατότητα να αντιληφθεί την πραγματική τιμή του προϊόντος. Υπό την έννοια αυτή, φρονώ ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί πλήρως στις περιστάσεις της υπό κρίση υπόθεσης, διότι, για τους λόγους που εξέθεσα στο προηγούμενο μέρος των παρουσών προτάσεων, λόγω του ότι είναι επιστρεπτέα, η εγγύηση δεν μπορεί να συγκριθεί με την τιμή η οποία πρέπει να καταβληθεί για λογισμικό εγκατεστημένο σε υπολογιστή ή για οποιοδήποτε άλλο στοιχείο συνοδευόμενης με παρεπόμενες παροχές προσφοράς.

97. Επιπλέον, φρονώ ότι το κρίσιμο ζήτημα που πρέπει να τεθεί στο παρόν πλαίσιο δεν είναι αν η απαγόρευση αναγραφής του συνολικού ποσού της τιμής συνεπάγεται παράλειψη «ουσιωδών πληροφοριών», αλλά το ζήτημα αν αυτό είναι το αποτέλεσμα του άρθρου 1, παράγραφος 4, της PAngV, θεωρούμενου συνολικά. Υπενθυμίζω ότι η διάταξη αυτή, πέραν του ότι περιέχει την εν λόγω απαγόρευση, προβλέπει την υποχρέωση αναγραφής της τιμής του προϊόντος και του ποσού της εγγύησης.

⁴¹ Κατά το άρθρο 7, παράγραφος 4, στοιχείο γ', ουσιώδεις πληροφορίες είναι «η τιμή, συμπεριλαμβανομένων των φόρων, ή αν, λόγω της φύσεως του προϊόντος, η τιμή δεν μπορεί ευλόγως να καθορισθεί εκ των προτέρων, ο τρόπος με τον οποίο υπολογίζεται η τιμή, και, όπου ενδείκνυται, όλες οι πρόσθετες επιβαρύνσεις αποστολής, παράδοσης ή ταχυδρομείου ή, όταν αυτές οι επιβαρύνσεις ευλόγως δεν μπορούν να υπολογιστούν εκ των προτέρων, το γεγονός ότι μπορεί να απαιτηθούν τέτοιες πρόσθετες επιβαρύνσεις».

⁴² Το άρθρο 2, στοιχείο θ', της οδηγίας 2005/29 ορίζει την «πρόσκληση για αγορά» ως την «εμπορική επικοινωνία στην οποία αναφέρονται χαρακτηριστικά του προϊόντος και η τιμή, με τρόπο ο οποίος ενδείκνυται για τα μέσα της εμπορικής επικοινωνίας που χρησιμοποιούνται, ούτως ώστε να έχει ο καταναλωτής τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει την αγορά». Βλ., επί της εν λόγω έννοιας, απόφαση της 12ης Μαΐου 2011, Ving Sverige (C-122/10, EU:C:2011:299, σκέψη 28).

⁴³ Απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2016, Deroo-Blanquart (C-310/15, EU:C:2016:633, σκέψη 46) (στο εξής: απόφαση Deroo-Blanquart).

98. Υπενθυμίζω ακόμη ότι, όπως επισήμανε και το Δικαστήριο με την απόφαση Deroo-Blanquart⁴⁴, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας 2005/29, οι ουσιώδεις πληροφορίες αφορούν *βασικές πληροφορίες* τις οποίες χρειάζεται ο καταναλωτής για να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση συναλλαγής.

99. Υπό τις συνθήκες αυτές, είμαι της γνώμης ότι η αναγραφή της τιμής, η οποία συνίσταται σε δύο (σαφώς) παρατιθέμενα και συνδεδεμένα μεταξύ τους στοιχεία, όπως «0,89 € + 0,25 € αξία επιστρεφόμενης συσκευασίας», παρέχει στον καταναλωτή όχι μόνον την πληροφόρηση σχετικά με τη συνολική τιμή που πρέπει να καταβληθεί κατά τον χρόνο της αγοράς, η οποία μπορεί εύκολα να υπολογιστεί από τον μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος⁴⁵, αλλά και την εξίσου σημαντική πληροφορία ότι το προϊόν πωλείται στο πλαίσιο συστήματος επιστροφής εγγύησης, πράγμα το οποίο έχει τις ειδικότερες οικονομικές και περιβαλλοντικές συνέπειες που περιέγραψα ανωτέρω.

100. Τέλος, υπενθυμίζω ότι, για να μπορεί μια πρακτική να χαρακτηριστεί αθέμιτη κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 2005/29, πρέπει, μεταξύ άλλων, να οδηγεί σε ουσιώδη στρέβλωση της οικονομικής συμπεριφοράς των καταναλωτών η οποία, όπως προκύπτει από το άρθρο 2, στοιχείο ε', της οδηγίας 2005/29, νοείται ως σημαντική μείωση της ικανότητας του καταναλωτή να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση, με επακόλουθο ο καταναλωτής να λάβει μια απόφαση συναλλαγής που διαφορετικά δεν θα λάμβανε.

101. Αντιθέτως, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV θεσπίστηκε προκειμένου να *ενισχυθεί* η ικανότητα των καταναλωτών να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις στηριζόμενες σε καλύτερη συγκρισιμότητα των τιμών. Από την εκτίμηση που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο μέρος των παρούσων προτάσεων προκύπτει επίσης ότι το να αναγράφεται η εγγύηση χωριστά και χωρίς να εμφανίζεται η συνολική τιμή συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων που επιδιώκει η οδηγία 98/6 για τη βελτίωση της ενημέρωσης των καταναλωτών και τη διευκόλυνση της σύγκρισης των τιμών. Υπό τις συνθήκες αυτές, αδυνατώ να αντιληφθώ πώς η επίμαχη εθνική διάταξη θα μπορούσε, αυτή καθεαυτήν, να έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή στους εμπόρους της υποχρέωσης να υιοθετήσουν συμπεριφορά η οποία θα προκαλέσει μείωση της ικανότητας των καταναλωτών κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο ε', της οδηγίας 2005/29.

102. Επομένως, λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα ότι η οδηγία 2005/29 δεν αντιτίθεται σε εθνική διάταξη όπως το άρθρο 1, παράγραφος 4, της PAngV, δυνάμει της οποίας, όταν εκτός από το τίμημα του προϊόντος πρέπει να καταβάλλεται και επιστρεπτέα εγγύηση, το ποσό της εν λόγω εγγύησης πρέπει να τίθεται παραπλεύρως της τιμής του προϊόντος χωρίς να αναγράφεται το συνολικό ποσό.

⁴⁴ Απόφαση Deroo-Blanquart (σκέψη 48).

⁴⁵ Τούτο αποτελεί το σημείο αναφοράς που τίθεται από την οδηγία 2005/29 σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 18 της εν λόγω οδηγίας.

V. Πρόταση

103. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Bundesgerichtshof (Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία) ως εξής:

Το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 98/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 1998, περί της προστασίας των καταναλωτών όσον αφορά την αναγραφή των τιμών των προϊόντων που προσφέρονται στους καταναλωτές,

έχει την έννοια ότι:

ο όρος «τιμή πώλησης» που χρησιμοποιείται στην εν λόγω διάταξη δεν περιλαμβάνει και την επιστρεπτέα εγγύηση που χρεώνεται για επιστρεφόμενη συσκευασία εντός της οποίας προϊόντα διατίθενται σε καταναλωτές.